

Калліст УЕР

БОГ ЯК ТАЄМНИЦЯ

Ми незнані, але нас впізнають...
(2 Кор. 6: 9)

Бога не можна збагнути розумом.
Якби його можна було збагнути,
то він не був би Богом.
Евагрій з Понти

Одного разу кілька братів прийти до авви Антонія, був серед них і авва Іосиф. Бажаючи перевірити їх, старець прочитав текст зі Святого Письм а, і, починаючи з наймолодшого, запитав їх, що цей текст означає. Кожний намагався пояснити якнайкраще. Але кожному старий казав: “Ти ще не знайшов відповіді”. Нарешті він запитав останнього з усіх, авву Іосифа: “А що, на твою думку, означає цей текст?”. Той відповів: “Я не знаю”. Тоді авва Антоній сказав: “Дійсно, авва Іосиф знайшов шлях, бо він сказав «Я не знаю»”.

Сказання Отців пустелі

Як друг розмовляє з другом, так говорить з Богом, і наближаючись у довірі, стає перед лицем Того, хто перебуває у світлі недосяжнім.
Св. Симеон Новий Богослов

Відмінність і в той же час Близькість Вічного.
Що або хто є Бог?

Мандрівник на духовному Шляху в мір свого просування все більше усвідомлює два протилежні факти – відмінність, але близькість Вічного. В першу чергу, він все більше й більше розуміє, що Бог – це таємниця.

Бог – “цілком інший”, невидимий, незбагненний, зовсім надзвичайний, поза розумінням. “Безперечно, новонароджене немовля, – пише римський католик Георгій Тиррел, – знає про світ і його шляхи стільки, скільки наймудріші з нас можуть знати про шляхи Бога, чия влада простягається над небом і землею, часом і вічністю”. Християнин у православній традиції погодиться з цим цілковито. Грецькі Отці наполягали: “Бог, який зрозумілий, не Бог”. Бог, тобто той, кого ми намагаємося

вичерпно зрозуміти, за допомогою свого розсудливого розуму, виявляється не більше, ніж ідолом, створеним у нашій власній уяві. Такий “Бог” цілком певно не є справжнім і живим Богом Біблії та Церкви. Людина створена за уявою Бога, а не навпаки.

Проте цей таємничий Бог у той самий час дуже близький до нас, наповнює всі речі, присутній всюди довкола нас і всередині нас. І він присутній не просто, як атмосфера, чи безіменна сила, але особисто. Бог, котрий знаходиться безмежно поза нашим розумінням, являється нам як особа: він кличе нас на ім'я, і ми відповідаємо йому. Між нами і незвичайним Богом є взаємовідносини любові, подібні до тих, що існують між кожним із нас і найдорожчими для нас людьми. Ми знаємо інших людей через любов до них і через їхню любов до нас. Так само і з Богом. За словами Миколи Кавасили, Бог, владики наш, є

більш приязним за будь-якого товариша,
більш справедливим за будь-якого правителя,
більш люблячим за будь-якого батька,
більшою частиною нас, ніж наші власні кінцівки,
більш необхідним для нас, ніж наше власне серце.

Це два “полюси” в людському відчутті Божества. Бог і далше від нас, і ближче до нас, ніж що-небудь інше. І як це не парадоксально, виявляється, що ці два полюси не виключають один одного, навпаки, чим більше нас притягує один полюс, тим в той же час ясніше ми усвідомлюємо інший. Просуваючись на Шляху, кожен розуміє, що Бог стає ближчим і все дальшим, добре знаним, але й незнаним, відомим найменшій дитині і незбагненим для найбільшого теолога. Бог перебуває у “світлі недосяжному”, проте людина стоїть у його присутності з люблячою довірою і звертається до нього, як до друга. Бог – це і стартова точка, і кінцева. Він – господар, який вітає нас при завершенні подорожі, але він також і попутник, який іде поруч з нами на кожному кроці Шляху. Як зауважує Микола Кавасила: “Він і придорожна оселя, де ми зупиняємося на ніч, і кінцевий пункт нашої подорожі”.

Таємниця і водночас особа: давайте розглянемо ці два аспекти по порядку.

БОГ ЯК ТАЄМНИЦЯ

Якщо ми вирушимо без почуття трепету ы здивування, – яке часто називають розумінням божества, – то не досягнемо великого успіху на Шляху. Коли Самуель Палмер вперше відвідав Вільяма Блейка, то старий запитав його, з яким відчуттям він береться за картину. “Зі страхом і тремтінням”, – відповів Палмер. “Тоді з вас будуть люди”, – сказав Блейк.

Грецькі отці уподібнювали зустріч людини з Богом до відчуття того, хто йде по горах в тумані: він робить крок вперед і раптом виявляє, що опинився на краю прірви, під ногами не твердий ґрунт, а лише безмірна безодня. Або ще наводять приклад людини, яка стоїть уночі в затемненій кімнаті: вона відсуває штору і в той момент, коли вона з’являється у вікні, раптом спалахує блискавка, примушуючи її, на мить засліплену, відсахнутися назад. Таким є ефект зустрічі лицем до лица з таємницею Бога: нас охоплює запаморочення; всі звичні точки опори зникають і здається, що нам немає за що схопитися; внутрішньо ми засліплені, наші звичні засади похитані.

Також Отці беруть, як символи духовного Шляху, дві особи зі Старого Заповіту – Авраама і Мойсея. Авраам, живучи в батьківському домі в Урі халдейському, почув від Бога: “Вийди зо своєї землі, і від родини своєї, і з дому батька свого до Краю, який Я тобі покажу” (1 М. 12:1). Відгукнувшись на Божий заклик, він здіймається з обжитого місця і вирушає у невідоме, навіть не уявляючи собі кінцевого пункту призначення. Йому просто наказують: “вийди...”, і у вірі він підкоряється.

Мойсеєві послідовно було три видіння від Бога: спочатку він бачить Бога у вигляді світла у полум’ї тернового куща (2 М. 3:2); потім Бог являється йому поперемінно то світлом, то темрявою, “у стовпі хмари і вогню”, щоб провадити народ Ізраїлю через пустелю (2 М. 13:21); і нарешті, він зустрічається з “невидимим” Богом, коли говорить з Ним у “морозі” на вершині Синайської гори (2 М. 20:21).

Авраам мандрує з батьківського дому од невідомої країни; Мойсей просувається від світла до темряви. І так стається кожному, хто йде духовним Шляхом. Ми виходимо з відомого в невідоме, просуваємося від світла до темряви. Ми не просто йдемо від темряви незнання до світла знання, але прямуємо від світла часткового знання до більшого знання, котре є настільки

глибоким, що може бути описане лише як “темрява незнання”. Подібно до Сократа, ми починаємо усвідомлювати, як мало ми розуміємо. Ми вважаємо, що завдання Християнства полягає не в тому, щоб дати легкі відповіді на всі запитання, а в тому, щоб підвести нас до все більшого усвідомлення таємниці. Бог є не стільки об’єктом нашого пізнання, скільки причиною нашого подиву. Цитуючи псалом 8:1, “Господи, Владико наш, – яке то величне на цілій землі Твоє Ймення”, св. Григорій Нісський заявляє: “Ім’я Бога невідоме; його хочуть знати”.

Визнаючи, що Бог є незрівнянно більшим, ніж те, що ми можемо сказати чи подумати про Нього, ми вважаємо за потрібне звертатися до Нього не лише через пряме висловлювання, а й через картини та образи. Наша теологія значною мірою символічна. Однак самих лише символів недостатньо для передання незвичайності і “відмінності” Бога. Щоб підкреслити велику таємницю, нам необхідно вживати різні твердження, говорячи “чим Бог не є”, “хто Він такий”. Без такого використання способу заперечення того, що називають замовчуванням постаті (апофатичний підхід), наша розмова про бога стає дуже оманливою. Все, що ми стверджуємо відносно Бога, яким би правильним воно не було, є далеким від живої правди. Якщо ми кажемо, що Він добрий або справедливий, то повинні відразу ж додати, що Його доброта чи справедливість не можуть вимірюватися нашими людськими стандартами. Якщо ми кажемо, що Він існує, то повинні одразу ж застерегти, додавши, що Він не є одним з багатьох існуючих об’єктів, що в Його випадку слово “існує” несе особливе значення. Тому спосіб утвердження зрівноважується способом заперечення. Як зауважує кардинал Ньюмен, ми постійно “говоримо і не говоримо для позитивного ефекту”. Зробивши позитивну заяву про Бога, ми мусимо піти далі: ця заява не є неправильною, однак ні вона, ні будь-яка інша словесна форма не може містити повноти надзвичайного Бога.

Отже, духовний Шлях виявляється шляхом каяття і його найповнішому сенсі. “Metanoia”, – грецьке слово для каяття, – буквально означає “зміна думки”. У наближенні до Бога ми мусимо змінити свою думку, звільнившись від свого звичного способу мислення. Нам треба зазнати перетворень не лише своєї волі, а й розуму. Нам треба повністю змінити свою внутрішню перспективу, поставити піраміду на вершину.

Але “густий морок”, в який ми входимо з Мойсеєм, виявляється світлою, краще блискучою темрявою. Апофатичний спосіб “незнання” веде нас не до порожнечі, а до повноти. Наші заперечення насправді є супер-ствердженнями. Нищівний за своєю формою апофатичний підхід є стверджуючим у своїй кінцевій дії: він допомагає нам потягнутися, поза всіма позитивними й негативними заявами, поза мовою і мисленням до безпосереднього відчуття живого Бога. Це, дійсно, означає саме слово “таємниця”. У власне релігійному значенні термін “таємниця” означає не лише скритність, а й розкриття. Грецький іменник *mysterion* спільний з іменником *μυσειν*, що означає “закрити очі або рот”. Кандидатові на посвячення в якусь з язичеських таємничих релігій спочатку зав’язували очі і проводили через лабіринт переходів; потім раптово знімали пов’язку і він бачив розкладені довкола нього таємні символи культу. Отже, у християнському смислі ми не розуміємо під “таємницею” лиш те, що незрозуміле і таємниче, загадку чи нерозв’язану проблему. Навпаки, таємниця – це щось таке, що відкривається нашому розумінню, але якого ми ніколи не зрозуміємо вичерпно, бо воно веде о глибини або темряви Бога. Очі закриті, – але вони також і відкриті.

Таким чином, у розмові про Бога, як про таємницю, нас привели до другого “полюсу”. Бог скритий від нас, але Він і відкривається нам: відкривається як особа і як любов.

ВІРА В БОГА ЯК В ОСОБУ

У “Символі віри” ми не говоримо: “Я вірю що є Бог” – ми кажемо: “Вірую в єдиного Бога”. Між “вірю, що” і “вірю в” є велика різниця. Я можу вірити, що хтось чи щось існує, але ця віра не матиме практичного впливу на моє життя. Я можу відкрити телефонний довідник Вігана і уважно вивчати прізвища, надруковані на його сторінках; коли я їх читаю, то готовий повірити, що дехто з цих людей (чи навіть більшість) насправді існують. Але я не знаю нікого з них особисто, я ніколи не був у Вігані, і отже моя віра в те, що вони існують нічого не варта для мене. З іншого боку, якщо я кажу улюбленому другові: “Я вірю в тебе”, – то не лише виражаю віру, що ця особа існує. “Я вірю в тебе” означає: “я звертаюся до тебе, я покладаю всю свою довіру і надію на тебе”. І саме це ми говоримо Богові у

“Символі віри”.

Отже, віра в Бога – це зовсім не те саме, що логічна впевненість, набута нами в Евклідовій геометрії. Бог – не висновок до процесу міркування, не розв’язок математичної задачі. Вірити в Бога не означає визнати можливість його існування, оскільки це було “доведено” нам якимось теоретичним аргументом, а не означає довіритися Тому, Кого ми знаємо і любимо. Віра – це не припущення, що “щось” може бути дійсним, а переконаність у тому.

Через те що віра не є логічною впевненістю, а особистим зв’язком і через те що цей особистий зв’язок поки-що дуже неповний у кожного з нас і потребує постійного дальшого розвитку, то віра ніяк не може співіснувати з сумнівом. Ці два поняття не є взаємно виключними. Можливо, є такі люди, котрі Божою милістю на все життя зберігають віру маленької дитини, і яка дає їм можливість беззастережно прийняти все, чого їх навчили. Проте для більшості сучасних жителів Заходу таке ставлення просто неможливе. Ми повинні самі закричати: «Вірую, Господа, — поможи недовірству моєму!» (Мр. 9:24). Для багатьох із нас це залишиться постійною молитвою аж до самих воріт смерті. Однак сумнів сам по собі ще не означає брак віри. Він може означати протилежне, – що наша віра жива і зростаюча. Бо віра передбачає не самовдоволення, а ризик, не відгородження від невідомого, а сміливе простування йому назустріч. Тут православний християнин може охоче погодитися зі словами єпископа Дж. А.Т. Робінсона: “Дія віри – це постійний діалог із сумнівом”. Як справедливо каже Томас Мертон: “Віра є принципом сумніву і боротьби перед тим, як вона стає принципом впевненості і спокою”.

Отже, віра означає особистий зв’язок з Богом; зв’язок, поки-що неповний і хиткий, проте реальний. Це означає знати Бога не як теорію чи абстрактний принцип, а як особу. Знати особу – це набагато більше, ніж знати факти про цю особу. Знати особу – це, по суті, любити її; не може бути справжнього знання інших без взаємної любові. Ми не знаємо по-справжньому тих, кого ненавидимо. Отже, тут є два найбільш певні напрямки розмови про Бога, який перевершує наше розуміння: він є Особа, і він є Любов. І ці два шляхи кажуть одне й те саме. Наш шлях проникнення в таємницю Бога лежить через особисту любов. Як описує (? – Як сказано в) “Хмара незнання”: “Його можна

любити, але не осмислити. Любов'ю можна збагнути і утримати Його, але тільки не осмисленням”.

Як показник цієї особистої любові, існуючої між вірним і Суб'єктом його віри, давайте візьмемо три приклади або словесні портрети. Перший взятий з розповіді про муки св. Полікарпа (II ст.). Римські солдати щойно прибули щоб заарештувати престарілого Полікарпа і забрати його, як він знає, на вірну смерть.

Коли він почув, що вони прийшли, то вийшов і розмовляв з ними. Всі вони були вражені його старістю і спокоєм, і дивувалися, чому влада та хотіла схопити його, такого старого. Він відразу ж наказав, щоб їм принесли їжу і питво, скільки вони забажали, хоча було вже пізно; і він попросив, щоб вони дозволили йому помолитися годину і не тривожили його. Коли вони погодились, він став на молитву, і так був сповнений ласки Божої, що не змовкав дві години. Вони з подивом слухали його і багато з них шкодували, що прийшли арештувати такого святого старця. Він пам'ятав на ймення всіх кого будь-коли зустрічав, великих і малих, відомих чи невідомих, і цілу Вселенську Церкву.

Такою поглинаючою є його любов до Бога і до цілого людства в Богові, що у критичну мить св. Полікарп думає лише про інших, а не про власну безпеку. Коли римський правитель каже, щоб він відрікся від Христа і цим врятував собі життя, він відповідає: “Вісімдесят шість років я був його слугою, і він не зробив мені нічого лихого. Як же я можу зрадити свого володаря, котрий врятував мене?”

Другий приклад про св. Симеона Нового Богослова (XI ст.), який описує як Христос явився в образі світла: “Ти освятив мене блискучим сяйвом, і, здавалося що ти явився мені у всій своїй повноті, як і я цілим єством своїм відверто споглядав тебе. І коли сказав: “Пане, хто ти?”, то ти захотів уперше заговорити зі мною, коли я стояв вражений і тремтячий, і, трохи отямивши, мовчки запитав: “Що означає ця пишнота і це сліпуче сяйво? Як сталося, що саме я обраний, щоб отримати такі великі блага?” – “Я – Бог, – ти відповів, – котрий став людиною заради тебе; і тому, що ти прагнув мене усім серцем, відтепер ти будеш моїм братом, спадкоємцем і моїм приятелем”.

Третім прикладом є молитва російського святиителя Димитрія, митрополита Ростовського (XVII ст.):

Прийди, моє Світло, і освіти мою темряву.
Прийди, моє Життя, і воскрес мене зі смерті.
Прийди, мій Целителю, і загой мої рани.
Прийди, Полум'я божественної любові,
і спали колочки моїх гріхів,
наповни моє серце полум'ям Твоєї любові.
Прийди, мій Царю, сядь на троні мого серця і прав
там.
Бо ти єдиний – мій Володар і Пан.

ТРИ “ПОКАЗНИКИ”

Отже, Бог – це той, кого ми любимо, наш особистий друг. Немає потреби доводити існування особистого друга. “Бог, – каже Олівер Клемент, – не є зовнішнім проявом, але таємничим потягом всередині нас”. Якщо ми віримо в Бога, то це тому, що ми знаємо його безпосередньо зі свого власного досвіду, а не через логічні докази.

Проте слід розрізнити поняття “досвід” і “пережиття”. Безпосередній досвід необов'язково мусить супроводжуватися специфічними пережиттями. Є дійсно багато людей, котрі дійшли віри в Бога через якийсь голос чи видіння, такі, які отримав св. Павло по дорозі до Дамаська (Дії 9:1-9). Проте є багато інших людей, котрі ніколи не зазнавали саме таких відчуттів, але котрі можуть стверджувати, що протягом їхнього цілого життя є повне відчуття присутності живого Бога, переконання, що існує на рівні, міцнішому за всі їхні сумніви. Навіть якщо вони не можуть вказати точного місця чи моменту, як, наприклад, св. Августин, Паскаль чи Уезлі, вони можуть з упевненістю заявити: “Я знаю Бога особисто”.

Отже, основне “свідчення” існування Бога таке: звернення до безпосереднього досвіду (але необов'язково до відчуттів). Однак, хоча не може бути логічного демонстрування Божої реальності і, все ж тут є певні “показники”.

У світі довкола, а також всередині нас є факти, що вимагають пояснення, але залишаються все одно все одно незрозумілими, якщо ми не довіримося вірі особистого Бога. Три такі “показники” заслуговують на особливу увагу.

По-перше, довкола нас існує світ. Що ми бачимо? Повно

безладдя і непотребу, багато трагічного відчаю і, очевидно, непотрібних страждань. І це все? Звичайно ж ні. Якщо існує “проблема зла”, то існує також “проблема добра”. Куди ми не поглянемо, то бачимо не лише плутанину, а й красу. У сніжинці, листку чи комасі ми відкриваємо структурні зразки, настільки витончені і пропорційні, що ніщо, виготовлене людською майстерністю, не може зрівнятися з ними. Ми не збираємося сентименталізувати ці речі, але не можемо й ігнорувати їх. Як і чому з’явилися ці зразки? Якщо я візьму нову колоду карт, в якій всі чотири масті акуратно розкладені в послідовності, і почну тасувати їх, то чим більше вони перетасовані, тим більше початковий візирець зникає і замінюється безглуздим накладанням. Але у випадку з Всесвітом сталося навпаки. З початкового хаосу виникли зразки всезростаючої складності і значення, і серед них найскладніше й найзначиміше – це сама людина. Чому процес, який має місце в колоді карт, мусить бути точно перенесений на рівень Всесвіту? Хто або що є творцем цього космічного порядку і задуму? Такі запитання не є нерозумними. Саме розум спонукає мене шукати пояснень кожного разу, коли я бачу порядок і значимість.

“Зерно було Східною і Безсмертною Пшеницею, яку ніколи не садили, і яку ніколи не треба жати. Я вважав, що вона росла споконвіків. Порох і Каміння були такими Дорогоцінними як Золото... Зелени Дерева коли я вперше їх побачив в одні з Воріт, зачарували і полонили мою уяву: їхня Свіжість і незвичайна Краса зворушили моє серце і воно шалено забилося в Екстазі, вони були такі незвичні і такі Чудові...” Дитячі уявлення Томаса Таргена про красу світу можуть бути порівняні з численними текстами православних джерел. Ось, наприклад, слова Київського князя Володимира Мономаха:

“Поглянь на небо, сонце і місяць, і зорі, темрява і світло, і земля, що лежить понад водами, впорядковані, о Господи, Твоїм провидінням! Поглянь, як різні звірі, і птахи, і риби прикрашені Твоюю дбайливою любов’ю, о Господи! Цим дивом також ми захоплені: як Ти створив людину з порошу, як зовнішньо відрізняються людські обличчя: якщо навіть зібрати разом усіх людей з цілого світу, то всі вони будуть різні, і кожний, по Божій мудрості, має свою власну зовнішність. Давайте також подивуємось, як небесні пташки вилітають зі свого ірію: вони не зостаються в одній країні, але летять, як сильні, так і кволі, по

всіх землях за Божим наказом, наповнюючи ліси й поля”.

Така наявність смислу у світі поряд з безладдям, узгодженості і краси поряд з нікчемністю дає нам перший “вказівник” до Бога. Другий “показник” ми знаходимо в собі. Чому, на відміну від прагнення до задоволення і відрази до болю, у мене всередині є почуття обов’язку і морального зобов’язання, відчуття вірного і помилкового, совість? І ця совість не просто каже мені підкорятися стандартам, яких мене навчають інші люди; вона є особистою. Крім того, чому, будучи так розміщеним у часі і просторі, я знаходжу в собі те, що Микола Кавасила називає “безмежним жаданням”, або жаданням до того, що є безконечним? Хто я такий? Що я таке?

Відповідь на ці запитання є далеко не зрозумілою. Межі людської особи надзвичайно широкі; кожен з нас дуже мало знає про свою справжню і глибоку сутність. Через нашу здатність сприйняття, як зовнішнього так і внутрішнього, через нашу пам’ять і підсвідомість ми проникаємо далеко у космос, простягаємося вперед і назад у часі, сягаємо поза простір і час у вічність. “У серці є неосяжні глибини”, – стверджується в “Повчанні св. Макарія”. “Це маленьке судно: але там є дракони і леви, і отруйні створіння і всіляке зло; там є кам’янисті нерівні стежки і глибокі провалля. Також там є Бог і ангели, життя і Царство, там є світло й апостоли, божественні міста і скарби благовоління: все там є”.

У такий спосіб ми маємо, кожний у своєму власному серці, другий “вказівник”. Який смисл моєї свідомості? Як пояснити моє відчуття безмежності? Щось у мене є таке, що примушує мене дивитися поза межами себе самого. Я несу в собі джерело дива, джерело постійного переступання за межі самого себе.

Третій “вказівник” слід шукати в моїх стосунках з іншими людьми.

У кожного з нас, – можливо лише раз чи два за все життя, – траплялися несподівані моменти відкриття, коли ми бачили найглибші таїни іншої людини і переживали її внутрішній стан, як свій власний. І ця зустріч зі справжньою сутністю іншої людини є ще одним контактом з незвичайним і вічним, з чимось сильнішим за смерть. Щиро сказати іншій людині: “Я люблю тебе”, – означає сказати: “Ти ніколи не помреш”. У такі хвилини особистої співучасті ми знаємо, не через аргументи, але через безпосереднє усвідомлення, що, таки, є життя поза смертю. Отже, саме в наших

стосунках з іншими людьми, як ми бачимо на власному досвіді, ми переживаємо моменти переступання за межі, вказуючи на щось таке, що лежить поза межами. Якими відданими цим моментам ми повинні бути і який смисл повинні бачити в них? Ці три “вказівники”, які є у світі всередині нас, у світі довкола нас і в наших міжлюдських стосунках, разом можуть стати тим шляхом, що приведе нас до порогу віри в Бога. Жодний з цих “вказівників” не є логічним доказом. Але що є альтернативою? Чи можемо ми сказати, що закономірність у Всесвіті є лише випадковістю, що свідомість є просто результатом суспільного розвитку і що, на випадок, коли життя на нашій планеті остаточно згасне, то весь людський досвід і всі наші потенціальні можливості зникнуть безслідно? Така відповідь здається мені не лише незадовільною і негуманною, а й дуже нерозумною.

Як людині, мені властиво всюди шукати розумних пояснень. І якщо я роблю це стосовно дрібних речей у моєму житті, то хіба я не зроблю цього і стосовно більших? Віра в Бога допомагає мені зрозуміти, чому світ повинен бути таким, яким він є, з усією його красою і потворністю; чому я повинен бути таким, яким я є, з моїм благородством і непорядністю; і чому я повинен любити інших, утверджуючи їхню вічну цінність. Окрім віри в Бога, я не нахожу інших пояснень усьому цьому. Віра в Бога допомагає мені зрозуміти смисл речей, сприймати їх як взаємозв’язне ціле так, як не робить ніщо інше. Віра допомагає мені стати одним із багатьох.

СУТНІСТЬ ТА ЕНЕРГІЯ

Щоб показати два полюси “Божого взаємозв’язку з нами – невідомого, однак відомого, скритого, але очевидного”, – Православна традиція розрізняє сутність, природу або внутрішню істоту Бога, з одного боку, та Його енергію, дію, силу – з другого. “Він є зовні всіх речей відповідно до своєї сутності, – пише св. Афанасій, – але Він є у всіх речах через свою владу”. “Ми відчуваємо сутність через енергію”, підтверджує св. Василій. “Ніхто ніколи не бачив сутності Бога, але ми віримо в його сутність, тому що відчуваємо його енергію”. Під сутністю Бога розуміється його неподібність, під енергією – його близькість. Через те що Бог є таємницею, недоступною нашому розумінню, ми ніколи не пізнаємо його сутності, або внутрішньої

істоти, ні в цьому житті, ні в прийдешньому. Якби ми пізнали божественну сутність, то тоді б виявилось, що ми знаємо Бога так само, як Він знає себе Сам; а ми цього ніколи не зможемо зробити, бо Він є Творець, а ми – створені. Але, хоча внутрішня сутність Бога перебуває поза нашим розумінням, Його енергія, ласка, життя і сила наповнюють цілий Всесвіт і безпосередньо доступні нам.

Таким чином, сутність означає цілковиту недосяжність Бога, а енергія – Його присутність і всевидючість. Коли православні говорять про божественну енергію, вони при цьому не мають на увазі “випромінювання” Бога, “посередника” між Богом і людиною або “річ” та “дар” від Бога. Навпаки, енергія – це Бог сам у своїй діяльності і власному прояві. Коли людина пізнає або прилучається до божественної енергії, то вона істинно пізнає або прилучається до самого Бога, наскільки це можливо для створеної істоти. Але Бог є Богом, а ми – людьми; отже, якщо він володіє нами, то ми можемо так само володіти ним.

Як було б невірно вважати енергію “річчю”, даною нам Богом, так само було б помилково вважати енергію “частиною” Бога. Божество – просте і неподільне, воно не має частин. Сутність означає цілого Бога, яким він є в собі; енергія означає цілого Бога, яким він є в дії. Бог у своїй цілісності повністю присутній у кожній своїй божественній енергії.

Отже, відмінність між сутністю та енергією полягає в одночасному твердженні, що цілий Бог є недосяжним і що цілий Бог у своїй випромінюваній любові зробився доступний для людини.

Завдяки цій різниці між божественною сутністю і божественною енергією ми можемо підтвердити можливість прямого й таємного зв'язку між людиною і Богом, який Грецькі Отці називають “theosis” людини, її “обожненням”, – але в той самий час ми виключаємо будь-яке пантеїстичне ототожнення між обома: бо людина прилучається до енергії Бога, а не до його сутності. Хоч і “з'єднана” з божеством, людина все ж залишається людиною; вона не поглинута і не знищена, але між нею і Богом завжди продовжує існувати зв'язок “Я – ти” однієї особи з іншою.

Отже, таким є наш Бог: невідомий у своїй сутності, але відомий своєю енергією; далекий, поза межами всього, про що ми можемо думати виражати, однак ближчий до нас, ніж власне

серце.

Через апофатичний підхід ми розбиваємо на шматки всіх ідолів, чи свої уявні образи про них, бо знаємо, що всі вони недостойні Його неперевершеної величі. Проте водночас, через свою молитву і активну службу у світі, ми щомиті відчуваємо Його божественну енергію, Його безпосередню присутність у кожній особі і кожній речі. Щодня, щогодини ми торкаємося Його. Як сказав Френсіс Томсон: “Ми не є на чужій землі”. Усе довкола нас є “багатогранною красою”; драбина Якоба “поставлена між небом і Черінг Кросс”:

- О Світе невидимий, ми бачимо Тебе,
- О Світе невідчутний, ми торкаємося Тебе,
- О Світе непізнаний, ми знаємо Тебе
- О Світе непізнаний, ми хапаємось за Тебе.